
DUŽDEV BROD U ROMANU *DESPA* I NEKE ISTORIJSKE PARALELE

Vesna Vičević

The description of the doge's boat in the King Nikola's novel *Despa* gave the author a motive for making interesting historical parallels on Venetian steamboats and the famous painting „Montenegro's Marriage with the Sea“. His conclusion is that Montenegro has to cultivate traditional values of a Mediterranean maritime state.

Kao mediteranska zemlja Crna Gora je posjedovala unutar svoje državne teritorije i more još od svojih najranijih početaka. U svom dugom, skoro hiljadugodišnjem istorijskom hodu od XI stoljeća dukljanske države Vojislavljevića, preko Balšića, Petrovića, pa sve do savremene Crne Gore, more je zapljuskivalo njenu zemlju, stare, razvijene pomorske gradove poput Ulcinja, Bara, Budve, Kotora...

I to je nesporna istorijsko-geografska činjenica.

Današnje mediteransko obilježje Crne Gore je i njena duhovna komponenta koja se stoljećima postepeno oblikovala u mnogim kulturnim sferama života, u literaturi, muzici, slikarstvu, umjetnosti uopšte, kao i u građevinarstvu, arhitekturi, itd. Kulture su se razvijale na širokom potezu Sredozemnog mora i imale velika civilizacijska dostignuća. Sve zajedno, a pogotovo one evropske

provenijencije, bile su prihvatane i prožimale se sa postojećim i tako opstajale i opstale na ovim prostorima. Na tim kulturnim temeljima i danas se odvija duhovna mediteranska kulturna nadgradnja našeg društva.

Mediteranska strujanja dopirala su, primala se i održala u Crnoj Gori preko svih morskih područja - gradova, od Ulcinja, Bara, Budve i posebno preko Boke Kotorske i Kotora. Kotor je kao tipično mediteranski grad, na crnogorskom priobalju taj duh najduže i najcjelovitije njegovao i zadržao do današnjih dana.

Dakako, poseban značaj imao je grad Bar i njegovo ponovno vraćanje državi Crnoj Gori 1878. godine.

U historiografiji, publicističkim radovima, novinskim člancima i sl, provlači se konstatacija: Crna Gora dobila je izlaz na more oslobođenjem Bara 1878. godine!

Crna Gora nije tada dobila izlaz na more, nego je Crna Gora oslobođenjem Bara od turske vlasti, u januaru 1878. godine, povratila dio svojeg mora koje je bilo dio Dukljankse države Vojislavljevića još u XI stoljeću, i dio države dinastije Balšića u XV stoljeću a cijeli grad Bar bio je i prijestonica.

Prekid u posjedovanju mora *de jure* je bio u periodu kada je država Duklja bila razorena i osvojena od strane druge države - Raške Nemanjića. U periodu Crnojevića koji nijesu uspjeli da održe svu teritoriju koju su prije njih držali Balšići, mnogi gradovi na moru često mijenjaju gospodare. Ali *de facto*, vezanost za more Crnojevića, ali i svih ostalih vladara kao i samog naroda, nikada nije prekidana jer su za njega bili i ekonomski, i politički, i kulturno i emotivno uvijek vezani i često, na razne načine pokušavali da more ponovo svojoj pripoje državi, pa i vojnim putem.

Crnojevići tako održavaju kontakte i uspijevaju da nastave i razvijaju ekonomske, kulturne i duhovne odnose sa svojim primorskim okruženjem (u Kotoru imaju i svoju palatu-rezidenciju), primljene mediteranske uticaje njeguju i produbljuju unutar svoje države i to na svim poljima a pogotovu na polju kulture

(osnivanje štampanice naručene u Veneciji) i umjetnosti (uticaj zapadnog, italijanskog stila na manastiru Crnojevića na Cetinju).

Pripadnost Crne Gore mediteranskom civilizacijskom krugu i vezanost za more vidljivi su u svim aspektima života te države i njenog društva u svim istorijskim trenucima kroz stoljeća do savremenog trenutka.

Takva pripadnost Crne Gore, u izvjesnom obimu nastavila se i za vrijeme kralja Nikola I Petrovića. To se vidi iz njegove službene korespondencije i osnivanja Uprave pomorstva na Cetinju (1879), odmah po povraćaju Bara svojoj državi, po školovanju tadašnjih crnogorskih pomoraca, uspostavljanju svoje pomorsko-trgovačke zastave (prve, 1880), iz brojnih ugovora o pomorskoj trgovini i koncesijama sa brojnim stranim državama. Uticaj Mediterana se zapaža u organizovanju i uređenju njegovog dvora na Cetinju, organizaciji raznih muzičkih svečanosti na Dvoru i u gradu, muzičkom obrazovanju svoje dece. Zapaža se iz detalja u njegovim literarnim radovima (roman *Despa*), iz izbora pojedinih umjetničkih slika, o čemu će upravo biti podataka i u ovom radu i sl.

Radnju romana *Despa*¹ kralj Nikola smjestio je u vrijeme Balšića, tj. zadnjeg vladara iz te dinastije, Balše III i njegove

¹ Roman Nikole I Petrovića-Njegoša *Despa* za štampu su priredili Aleksandar Radoman i Adnan Čirgić u izdanju Matice crnogorske i Instituta za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2008. Priređivači su u studijskom predgovoru dali raznovrsne neophodne podatke o dosadašnjim saznanjima o ovom djelu. Posebno su obratili pažnju na jezik Nikole I Petrovića dajući brojne primjere izmjena koje su od strane ranijih priređivača vršene na samom djelu, tj. upravo na njegovom originalnom rukopisu, tako da je ponekad „na nekim mjestima bilo nemoguće pročitati dio koji je prepravljen“.

Suvišno je navoditi kako je to sa arhivističkog aspekta apsolutno neprihvatljiv i najblaže rečeno - nedopustiv postupak sproveden od tih nesavjesnih priređivača.

majke Jelene Hrebeljanović, kćerke srpskog kneza Lazara, u romanu nazvane Despa. Da je dobro poznao taj period potvrđuje činjenica da je u djelu navodio neke detalja iz života Balše III i njegove majke koji se poklapaju s istorijskim činjenicama, a što mu je sve bilo dostupno iz istorijskog rada *Zeta i dinastija Balšića* tadašnjeg historičara Josipa Jelčića koje je izvorno napisano na italijanskom jeziku, objavljeno u Splitu 1899. godine, a za koje je Nikola I Petrović autoru dodijelio čak i odlikovanje.² Prema podacima koji su sačuvani u istorijatu rukopisa *Despa* koji je jako oštećen, prije njegove konzervacije moglo se u njemu pročitati da je pisanje romana započeto 1900. godine, znači ubrzo poslije izlaska Jelčićeve knjige.

Glavni događaj u romanu, svadba Balše III, vezana je za more Zete (Crne Gore), Ulcinj, brodove, barke, obale, sa puno detalja i događaja koji se uklapaju u taj morski ambijent.

Evo nekoliko detalja koji to potvrđuju:

- majka Balše III putuje brodom iz Ulcinja za Drač da ugovori vjenčanje svojega sina sa kćerkom vladara Drača Đorđa Topije;

- poklanja budućoj snahi (pored ostalog) jednu sliku koju su najbolji italijanski majstori radili, na kojoj je naslikano malo pristanište... „sve su boje u njoj živo izvedene i najčarobnije molo-vane, i sunce i more, i lađe, i sjenke, i drveće i...“ (tekst je u ovom dijelu rukopisa jako oštećen ali se iz kasnijeg teksta vidi da je na slici nacrtan Ulcinj);

- spremajući dvor za svadbu, Despa upućuje brodom u Mletke dvoroupravitelja jer... „iz Mletaka sve, sve može dobiti osim ko-nja...“, i po povratku u Ulcinj on i donosi „sve“, tako da će dvor... „sinuti bogatstvom i ljepotom isto kao oni dužda mletačkoga“;

² Djelo Giuseppe Geleic-a *La Zedda e la dinastia dei Balšidi, Studi stori-ci documentati*, Spalato, 1899. preveo je s italijanskog na crnogorski i priredio kritičko izdanje, akademik Radoslav Rotković pod nazivom: Josip Jelčić, *Zeta i dinastija Balšića, dokumentovane istorijske studije*, Matica crnogorska, Cetinje-Podgorica, 2010.

- prosci za mladu takođe pristižu brodom... „jedna poveća lađa naziraše se daleko na morsku pučinu i plovljaše na sva jedra k Dračkom zalivu. Kako se lađa primicaše, mogaše se na njoj zalijek poznavati zastava na katarci s bojama i znamenjem Balšića“;

- na dan svadbe... „No se učine Budvanske i Barske lađe okićene /.../ (...) ljepšega svijeta sliježu se u pristan Ocinjski. Odaslanstvo dubrovačko plovi na jednoj bijeloj lađi, okićenoj dubrovačkijem i zetskijem barjacima. Za njom šljeduju tri druge /lađe pune, pune najljepšega dubrovačkoga svijeta koji za svoj račun ide u Ocinj...“;

I sada slijedi pomen i opis broda mletačkog dužda kojeg autor, Nikola I Petrović, očigledno vrlo dobro poznaje, dajući mnoge podatke o njemu, jer su Mlečani prema tekstu u romanu, odlučili:

„...da pored izaslanstva dvaju senatora stave na raspoloženje Zetskome gospodaru za vrijeme svadbe divnu, bogato ukrašenu duždevu lađu „Busintor“ ... I kada se primicaše dan svadbe, „Busintor“ je sa mletačkim poslanstvom prije svakoga usidrio pod Ocinjem. ... „Busintor“ sa mnogo lađa i odabranom kitom svatova pošli su po lijepu Jelenu, a veselje u Ocinju nije prekidalo... „Busintor“, veličanstvena duždeva lađa, veličanstveno iza jezička brijega namalja prednji kraj svoga zlatnoga lafa Sv. Marka. Lađa je zlatotkanom čohom prekrivena, a tisućom barjaka iskićena. Na njoj je veliki hodnik, vas od bijele svile, a pod njim lijepa zaručnica. Za lađom se /po/ moru vuče, koliko je i sama duga (...) /.../tom izvezeni skerlet u znak harn/.../ moru, koje Republici dava bogastvo i moć.

Pjena pred sjekirom njenoga prvoga /kr/aja prestaje, tri puta trideset bijeli/j/eh vesala, što ih na jednoj strani ima, ne dotiču površinu vode, a srebrno sidro, srebrnijem lancem vezano, u luku /se/ lagano spušta...“

Postavlja se pitanje: odakle duždev brod na Balšinoj svadbi, da li su njegovi odnosi sa Venecijom bili zaista na takvom nivou da se mogla pretpostaviti jedna takva mogućnost (istorijska

činjenica) da mu Venecija ustupi za svadbu brod, i odakle kralju Nikoli ovako detaljni opisi duždevog broda i da li oni odgovaraju stvarnom njegovom izgledu ili su samo plod piščeve mašte upotrebljeni da uvećaju ljepotu svadbe, tj. svadbene povorke Balše III na putu za mladu i povratka sa njom u Ulcinj?

Očigledno je u pitanju isključivo želja autora da svadbu smjesti u prelijepi primorski ambijent Ulcinja koji mu je sigurno bio drag, čiju je ljepotu osjećao i bio sposoban da je odabranim riječima opiše u svom romanu sa svim neophodnim detaljima, pa da se sve to još i uljepša, uključuje tu pored slike koju je „najbolji /ta/lijanski vještak toga doba molovao“, a na kojoj je bio naslikan upravo Ulcinj, i rasokošni brod mletačkog dužda, navodno kao duždev poklon da posluži svadbi, dakako, gest čiste fikcije knjaza Nikole.

Istorijski podaci koji su, kao što smo videli, bili poznati knjazu Nikoli o periodu Balšića, kao i odnosi Balše III, i naravno odnosi njegove majke sa Venecijom, a ona je imala veoma značajnu ulogu na dvoru, nijesu bili na takvom nivou da bi se to moglo pretpostaviti. Odnosi su bili promjenjivi još i za vrijeme vladavine njegovog oca koji je takođe često mijenjao politiku prema Mletačkoj, shodno svojim interesima, kao uostalom i sama Venecijom prema Balšićima.

Knjiga *Zeta i dinastija Balšića* koja je očigledno inspirisala knjaza Nikolu za njegov roman *Despa* ne sadrži pomen duždevog broda. Informaciju o tom brodu dobio je iz nekog drugog izvora, njemu tada dostupnog, najvjerovatnije u samoj Veneciji prilikom nekih od njegovih boravaka u njoj, očigledno prije početka rada na romanu.³

Istorijski pak podaci o duždevom brodu su sljedeći:

- njegov tačan naziv je „Il Bucintoro“ (na crnogorskom, „Bućintoro“) i veže se za doba dužda Orseola iz 1000. godine

³ Nikola I Petrović -Njegoš, nav. djelo, Predgovor, str. 12, 13.

kada je poslije značajne pobjede na Jadranu zagospodario tim morem i kada je uspostavljena proslava „L' Ascensione“, Uzašašće (pravosl. Vaznesenje) vremenom, narodski prozvano Sensa, tj. La Festa della Sensa i od kada se toga dana počelo slaviti i vladanje Venecije nad Jadranskim morem.

Za vrijeme dužda Sebastijana Zijanija 1077. godine, koji je uspostavio mir u Veneciji sa Fridrihom Barbarosom i papom Aleksandrom III, od kojega je uspio dobiti i zvaničnu potvrdu da je Venecija gospodar Jadranskog mora, na dan proslave La festa della sensa počelo se proslavljati, pored slavljenja vladanja Jadranskim morem, i simbolično vjenčanje Venecije sa tim Jadranskim morem. Sa obale, preko puta Sv. Marka i duždeve palate, kretao je duždev brod sa svečano odjevenim duždem, njegovim i crkvenim velikodostojnicima, a poslije tog broda povorku su činili ostali brodovi prema rangu i hijerarhiji, svi raskošno ukrašeni, pa do brodića i barki običnog puka koji se takođe mogao povorci pridružiti, ploveći do Lida. Poslije blagosiljanja mora od strane dužda uz asistenciju biskupa, dužd je kao simboličan gest, bacao svoj prsten u more, zatim je poslije ceremonije dužd išao u crkvu Sv. Nikole a biskup na molitvu sa Benediktincima.

Prema dosadašnjim saznanjima, poznato je da su pod imenom „Il Bucintoro“ bila izgrađena samo četiri broda, uz obavezni dekret Senata, u čuvenom venecijanskom brogradilištu L' Arsenale i to prvi 1311. godine.

Znači, u doba Balšića, koje knjaz Nikola opisuje, i u koje je smjestio taj brod, on je u Veneciji postojao pod tim imenom.

Na brodu sagrađenom 1727. godine obavljeno je zadnje vjenčanje sa morem 1796. Veličanstvenu ukrasnu dekoraciju toga broda zapalili su Francuzi u januaru 1798. godine prije predaje Venecije Austriji. Njegov trup bio je sačuvan na Lidu đe se nalazio do 1824.

U Pomorsko-istorijskom muzeju Venecije nalazi se model broda u odnosu 1:10 koji je na osnovu sačuvanih dokumenata,

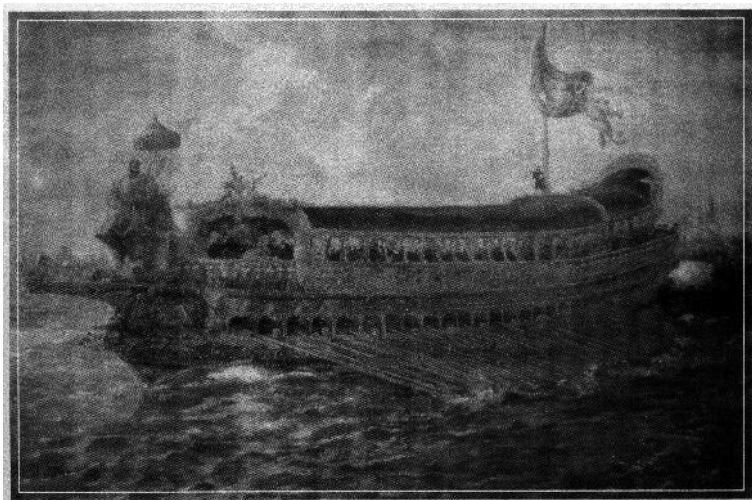
crteža, opisa i sl. konstruisan oko 1830. godine i izložen kao ek-sponat. Taj model vjerno prikazuje bogatstvo ukrasa, boje, deko-racije, sve detalje koje je taj raskošni, duždev brod imao. Zbog njegove ljepote i puno zlatne boje, imao je epitet „zlatni brod“.

Bio je dug 34,80 a širok 7,30 metara, iz mora su izlazile figu-re brojnih sirena koje su pridržavale vesla veslača. Otvora za vesla bilo je po 53, sa svake strane broda. Ornamenti u bordura-ma su od vijenaca cvijeća i voća. Brojne su karijatide, morska božanstva, nimfe, tritoni i razne morske životinje. Na vrhu pramca su dvije figure koje predstavljaju Pravdu i Mir sa golu-bom i grančicom masline. Na lavljoj koži utisnuta su imena moćnog dužda: *Aloysio Mocenigo Venetiarum Principe Anno Salutis 1727*. Na istaknutim mjestima raskošne spoljašnosti broda su i dva velika lava raširenih krila... Na izdignutom mje-stu na palubi je počasno mjesto za dužda, ispod baldahina koji je prekriven crvenom tkaninom čiji krajevi dopiru do mora... kao i zastava Venecije sa krilatim lavom simbolom evanđeliste Marka, visokog zaštitnika grada.⁴

Očigledno je da je izuzetno lijep i raskošan duždev brod impresionirao knjaza Nikolu toliko da ga je smjestio u centar događanja svojeg romana da uljepša i uveliča svadbu jednog člana dinastije Balšića. Na osnovu detalja iz opisa broda u roma-nu, nameće se utisak da je kralj Nikola upravo gledao maketu broda-eksponata u muzeju u Veneciji za vrijeme neke pošete tom drevnom gradu.

Kralju je, očigledno, bio poznat i događaj simboličkog vjen-čanja Venecije sa morem, jer i opis svadbene povorke Balše III, ukrašeni brodovi iz Dubrovnika, Budve i samog Ulcinja, pred-vođeni duždevim brodom, podsećaju na povorku brodova i barki iza duždevog broda „Bućintoro“ koja je plovila od Venecije do Lida.

⁴ *Il Bucintoro del Terzo Millennio*, Fondazione Bucintoro, Venezia.

„Il Bucintoro“ Fondazione Bucintoro, Venecija

Povezanost knjaza Nikole s ovim brodom kojega je opisao i stavio u centar događanja u svom romanu zapravo, niti počinje niti završava.

Knjaz je bio upoznat sa postojanjem toga broda i njegovom simboličkom misijom u vjenčanju Venecije sa morem. Na to ga je upućivala jedna lijepa istorijska slika, koju je Knjaz gledao još 1881. godine na Cetinju, na svom dvoru. To je slika Ivana Žmirića *Vjenčanje Crne Gore sa morem* na kojoj je Knjaz na pramcu broda sa prstenom u ruci pred njegovo bacanje u more.

Ta slika došla do pune valorizacije u Veneciji u raskošnoj duždevoj palati (koji se svi u romanu pominju:... „u Mletke se može dobiti sve“,... dvor će Balšića pak „sinuti bogatstvom i ljepotom isto kao oni dužda mletačkoga“...) i upravo u vrijeme savremene proslave Festa della sensa kada je data i jedna obaveza da će svoj simboličan doprinos u izgradnji novog broda „Bucintoro“ imati i današnja Crna Gora.

Naime, aktuelni organizatori proslave La festa della sensa u Veneciji unutar koje se obilježava vjenčanje Venecije sa morem,

želeći da vrate stari sjaj toj tradicionalnoj svetkovini, odlučuju da započnu izgradnju novog broda koji će biti vjerna kopija posljednjeg izgrađenog 1727. godine, tj. „Il Bucintoro del Terzo Millennio“. Zatim, da istu obogate savremenim kulturnim događanjima, pored ostalog, ustanovljuju i bratimljenje Venecije sa gradovima na objema jadranskim obalama, uz želju da to more koje razdvaja geografski i spaja dvije obale, države, gradove, ljude.

U tom smislu, Crna Gora, tj. njen grad Kotor, bili su počašćeni pozivom Venecije da se 2005. godine svečano obavi bratimljenje Venecije i Kotora. U okviru tog događaja grad Kotor dobio je odgovarajuće poklone od organizatora kao i izvanredno urađenu kopiju duždevog prstena, simbola vjenčanja Venecije sa Jadranskim morem, koji se svake godine baca u more, i zastavu Venecije na jednogodišnje čuvanje. Održane su prigodne kulturne manifestacije od strane učesnika iz Crne Gore tj. Kotora. Ti eksponati bili su u tom periodu izloženi u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru. Iduće, 2006. godine, prilikom izbora novog grada za pobratima Venecije, na odgovarajućoj svečanosti eksponati su vraćeni a Kotor je sa svoje strane uručio odgovarajuće poklone Veneciji:

- pisani dokument Opštine Kotor kojim se ona obavezala da će jednu malu, simboličnu količinu drvene građe iz Crne Gore (drvo se inače izvozilo u Mletačku Republiku iz Crne Gore i bilo visoko vrednovano po svojem kvalitetu) pokloniti da se od njega izradi neki dio na novom „Il Bucintoro“;

- reprodukcija na platnu slike Ivana Žmirića (Giovanni Smirich) *Vjenčanje Crne Gore sa morem* iz 1881. god. od strane Kotora svečano je uručena Veneciji, tj. visokim predstavnicima organizatora Festa della Sensa u raskošnoj dvorani duždeva palate Sala dello Scrutinio, prilikom vraćanja duždevog prstena.⁵

⁵ Autorka ovog teksta kao član kotorske delegacije bila je prisutna aktu bratimljenja Venecije i Kotora 2005. prilikom prijema prstena na jednogodišnje čuvanje, kao i 2006. kada je isti vraćen. Kao predsjednica Komisije koja je tre-

Slika ima već svoju bogatu „priču“, a činjenicom da se jedna njena kopija sada čuva i u Veneciji dobija još novi detalj.⁶

Verzija slike *Vjenčanje Crne Gore sa morem* koja se čuva u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru neobične je tehnike: „Slika je na papiru zalijepljenom na platno, rađena u žutosmeđem krejonu, veličine 130x105. U desnom donjem uglu je slikarev potpis 'G. Smirich'“.⁷

Poznato je da je Žmirić napravio dvije verzije iste slike različitim tehnikama. Nju je otkupio od slikara crnogorski ministar Marko Đukanović, vjerovatno oko 1910. godine. Druga slika, rađena uljanim bojama na platnu, je bila u slikarevoj kući do 1922. kada joj se gubi trag.

bala predložiti opštini Kotor, tj. gradonačelnici Mariji-Maji Čatović odgovarajući poklon Veneciji, predložila je uz potrebno obrazloženje da to bude kopija slike Ivana Žmirića *Vjenčanje Crne Gore sa morem* što je i prihvaćeno. Na svečanosti održanoj u Duždevoj palati prilikom vraćanja duždevog prstena, u punoj, raskošnoj dvorani Sala dello Scrutinio uz prigodni govor gradonačelnice Čatović, predaja slike popraćena je aplauzom. Kako se to odvijalo 27. maja 2006., dakle neposredno poslije crnogorskog referenduma i izglasane nezavisnosti, slika je izazvala veliko interesovanje.

⁶ Značajno je u vezi slike koju je Kotor poklonio Veneciji zabilježiti i podatak: u publikaciji *Tre Venezie, per promuovere e valorizzare storia, cultura, arte, turismo - Il Veneto a Cattaro*, Anno XVI, N. 106. 2009. koja sadrži uz prigodne tekstove i izvanredno lijepe fotografije Kotora i Boke Kotorske, u članku *Uloga Kotora i Perasta u odnosima Italija - Crna Gora* str. 40, u kojemu se pored ostalog konstatuje da je uticaj Jadranskog mora u određivanju identiteta Crne Gore evidentan, navodi se i podatak da je kopija istorijske slike *Vjenčanje Crne Gore sa morem* vezane za pripajanje Bara Crnoj Gori 1878. poklonjena Veneciji, 2006. godine prilikom povraćaja duždevog prstena u okviru proslave Festa della sensa.

⁷ Ignjatije Zloković, „Vjenčanje Crne Gore sa morem“, *Godišnjak Pomorskog muzeja Crne Gore* Kotor, 1960.

Smatra se da su slikaru Žmiriću inspiracija za sliku mogli biti mnogi detalji vezani za „junaštvo crnogorskih sokolova“ i oslobođenje Bara od Turaka 1878. godine, proslave tog pobjedi u čast, govor tim povodom knjaza Nikole kao i njegova pjesma *Moru*. Naravno slikaru je bio poznat i venecijanski običaj vjenčanja sa morem jer je dio školovanja, učeći slikarstvo proveo u Veneciji, što sve rezultira slikom sa tim motivom i njenim detaljima.

Knjaz Nikola je na proslavi oslobođenja Bara rekao:

„Sokolovi moji, junaci moji! Evo nam mora - naše davne i predavne želje. Pozdravimo ga da bude čuvano i vjerno potomcima onih koji na kopnu proliše krv da u moru sagrađe kule našem sretnijem boljitku. A, znajte, Crnogorci, - ja vas toga sjećam - da su grad Skadar razmetale vile, ne dajući mu da se učvrsti i sagradi prije no se u zidove njegove uzida nevino čeljade. Hajde, Crnogorci, koji će od vas dati se moru da nam more ostane trajnije, vječnim i neprolaznim! (Na te knjaževe riječi palo je trideset pušaka iz njegove pratnje - trideset junaka htjelo se žrtvovati za sigurnost mora po narodnom predanju.) - Ne, ne, šalim se ja - nadoveza knjaz - pođite za mnom da vas s morem našim nazdravim... (...Usred mora nazdravi knjaz, zahvativši kopicom morsku vodu, a za njim prosljediše i svi junaci)...⁸

⁸ Nikola I Petrović Njegoš, „Govori“, *Cjelokupna djela*, redakcioni odbor: Risto Dragičević, Savo Vukmanović, dr Niko S. Martinović, knjiga četvrta, str. 104, Crnogorskoj vojsci prilikom oslobođenja Bara, uzeto iz: *Dan*, 1911, br. 1 i 2, str. 105-106. U bilješci 45) navodi se da je „Ove pozdravne riječi knjaz Nikola uputio svojoj pratnji poslije pada Bara, 28. decembra 1877. godine...“

U pjesmi „Moru“:

„Pozdravljam te sinje more,
o livado tečna, ravna,
ti velika prostorijo,
željo naša preodavna!

Pozdravljam te i začuđen
ljepoti se tvojoj divim,
a zle ljude i opake
kao ikad sada krivim,

rašta zlobno razdvajaše
dv’je stihije, dv’je slobode,
obje divne, silne obje:
moje gore, tvoje vode!

No zašto ću kleti ljude?
Eto, neka bog ih pita!
Sad smo svoji, sinje more,
nas bratimi krv prolita-

hvala bogu i junaštvu
crnogorskih sokolova!
Pjesmu ovu sad ti pjevam
uz silni ti buk valova.

I ovom te pjesmom kumim:
budi moje, more plavo,
tako višnji sačuva’ ti
ribe i tvoj biser zdravo!

Budi moje, sinje more,
dubine ti i širine,
i tako tih svih vjetrova,
tvog ijeda i tišine!

Budi moje, brodova ti
i mučenih pomoraca,
i lijepog plavetnila,
što ti ozgo nebo baca!

Budi moje, more plavo,
i uz kamen moj pjenuši,
dok je sv’jeta, dok je ljudi,
dok te sunce ne isuši!

Naveče Nikoljdana 1877.“⁹

⁹ Nikola I Petrović Njegoš, nav. dj. knjiga prva, „Pjesme“, str. 62, 63. U bilješki 16) navodi se „Prve stihove u pjesmi *Moru* knjaz Nikola je izgovorio 28. decembra 1877, kada je, prilikom osvojenja Bara, sa vojskom se spustio na jedno uzvišenje iznad sela Zubaca, odakle je prvi put vidio krajičak oslobođenog mora. Dvije godine kasnije (1879) on je pjesmu nešto preradio i dopunio“.

Slikar se u Zadru mogao upoznati sa dijelom ovih tekstova preko ondašnje crnogorske štampe u kojoj su bili djelimično objavljeni.

Ivan Žmirić je gotovu sliku donio iz Zadra na Cetinje 1881. Sliku su na Dvoru videli Knjaz i visoke zvanice, dok je za građane Cetinja bila izložena u „ondašnjoj velikoj gostionici“.

Na slici je predstavljen svečano okićeni jedrenjak na kome se vijore crnogorske zastave, koji isplovjava iz Bara, sa mnoštvom svijeta na obali koji brod oduševljeno pozdravljaju. Na pramcu je markantna figura u stojećem stavu knjaza Nikole u pozi sa podignutom desnom rukom u kojoj je prsten za bacanje u more. Pored njega šedi knjaginja Milena sa prijestolonasljednikom Danilom. Na samom pramcu, u sjedećem položaju, nagnuta preko ograde jedrenjaka je princeza Zorka. Ostale ličnosti na brodu su poznati crnogorski junaci Božo Petrović, Petar Vukotić, Mašo Vrbica, Ilija Plamenac, Peko Pavlović, Marko Miljanov i dr. Po bočnoj strani broda vise vijenci cvijeća, na trakama trobojkama isprepletanim sa vijencem lovora ispisana su imena iz bitaka Vučji do, Nikšić, Fundina, Bar.

U *Glasi Crnogorca* objavljenja je jedna nepotpisana likovna kritika „Mjestimice je slika izrađena prekrasno, i kad se oko zadrži na tijem predmetima koji se osobito istječu pogođenom podjelom svjetlosti i sjenke te živom predstavom svojom hoće čisto da iskoče sa postave, zadovoljstvo se osjeti osobito. Tako npr. vijenci oko broda sa cvijećem čisto izmamljuju čovjeka da se maši rukom da ga ubere, katarka na brodu s uvijenim jedrima čisto plovi po vazduhu. Uopšte je utisak od cijele slike prijatan i trajan“.¹⁰

Upravo iz te kritike, tj. na detalju o cvijeću, moglo bi se zaključiti da je na Cetinju izložena slika rađena uljanim bojama, đe je cvijeće moglo biti tako vjerno prikazano, a ne druga rađena u tamno-smeđem krejonu, koja je danas u Pomorskom muzeju.

Pored govora i pjesme, slikar Žmirić dobio je sa Cetinja crnogorsku narodnu nošnju u kojoj su mu pozirali učenici njegove

¹⁰ Niko Martinović, *Crna Gora u slikarstvu XIX i XX vijeka*, „Oktoih“, Podgorica.

Vjenčanje Crne Gore sa morem Giovanni Smirich (1842-1929)

slikarske škole u Zadru kao i portrete mnogih slavni crnogorskih junaka jer likovi na slici prepoznati su na osnovu njihovih poznatih portreta, kao Boža Petrovića, Petra Vukotića, Maša Vrbice, Marka Miljanova i drugih. Naravno, imao je i portrete knjaza Nikole i knjaginje Milene koji su na slici precizno naslikani i prepoznatljivog lika.

Utvrđeno je takođe, da mu je za lik mlade princeze Zorke pozirala čuvena zadarska ljepotica... „đevojka Nese (kasnije udata - Roli).“¹¹ jer očigledno nije imao neki portret mlade princeze koja je u vrijeme rada na slici imala 15-16 godina.¹²

Jedan novi podatak, koji možda nije od neke velike istorijske važnosti, ipak dopunjuje podatke o čuvenoj slici, kompletirajući naša saznanja o njoj.

Osoba koja je slikaru pozirala za lik prijestolonasljednika Danila, koji je na slici pored majke, knjaginje Milene, bio je zadarski dječak, Dušan Brčić iz čuvene, stare porodice iz Zadra, koji je u vrijeme rada slikara na slici, imao Danilove godine.

¹¹ Ignjatije Zloković, nav. djelo str. 233.

¹² Princeza Zorka rođena je 1864. godine i u doba rada slike, imala je 15-16 godina tj. 17 kada je sliku autor Ivan Žmirić donio na Cetinje.

Podatak da je pozirao slikaru za lik Danila sačuvan je u pisanoj formi u porodičnoj arhivi te porodice. „Dušan, najmlađi od braće bio je lijepi dječčić sa tamnim očima i bio je uzet od prijatelja familije slikara G. Smirich iz Zadra (1842-1929) kao model za sliku *Vjenčanje Crne Gore sa morem*. Taj podatak sa starom fotografijom dječaka Dušana sa svojom porodicom ljubazno mi je dostavljen na uvid od jednog potomka te porodice, gđina Serđa Brčića¹³ iz Venecije, čiji je đed bio brat pomenutog Dušana Brčića. Njegova kćerka, Dušanka Brčić-Vitale, čuvala je fotografiju slike *Vjenčanje Crne Gore sa morem* na kojoj je lik njenog oca i pokazivala je svom rođaku Serđu Brčiću. Na taj podatak, prema kazivanju Serđa Brčića, u široj familiji Brčić bili su ponosni, sa pažnjom ga zabilježili i sačuvali. Serđo Brčić kao potomak osobe koja je pozirala za lik prijestolonasljednika Danila, zvanično je dobio jednu manju reprodukciju slike na prigodnoj svečanosti u muzeju Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone u Veneciji.

¹³ Gospodin Serđo Brčić (Sergio Brcic) iz Venecije (porijeklom iz Zadra) koji je bio uključen sa italijanske strane u širi organizacioni odbor proslave Festa della sensa dao mi je informaciju da je brat njegovog đeda Dušan Brčić bio model slikaru Žmiriću za lik prijestolonasljednika Danila. Inače, Gđin Brčić se jako interesuje za istoriju koju vrlo predano istražuje i ima bogatu zbirku kopija najraznovrsnijih dokumenta, uvijek povezanih sa detaljima iz poznate istorijske literature i njegovim ličnim istraživanjima, pa tako ima i značajnih kopija, fotografija i drugog materijala iz istorije Crne Gore, koju jako voli i poštuje. Ljubazno mi je dao na uvid takođe još neke interesantne detalje značajne za istoriju Crne Gore, kao npr. u vezi Đorđija Petrovića i njegovog groba u Zadru; podatak da je njegova tetka koja je živjela u Rimu poznavala dvorske dame kraljice Jelene, i da mu je pričala puno detalja, koje je on zapisao; neke detalje u vezi Bogorodičinog hrama na Prčanju; dosta detalja iz života i umjetničkog rada slikara Ivana Žmirića kao i njegovu fotografiju, itd. Jednom riječju, dosta zna argumentovanih detalja značajnih i interesantnih iz istorije Crne Gore.

Iz svega navedenog uočava se veliko angažovanje slikara Žmirića, koji za kratko vrijeme od događaja, oslobođenja Bara 1878. sakuplja sve navedene podatke, pa čak i za lik prijestolonasljednika pažljivo odabira u Zadru najsličnijeg dječaka, kao i gradsku ljepoticu za lik princeze Zorke, za vjerni prikaz crnogorske nošnje, istu donosi sa Cetinja u kojoj mu modeli poziraju,...

Knjaz Nikola sliku koju slikar donosi na Cetinje 1881. za otkup, izlaže na dvoru, a slikara poziva na ručak i dodjeljuje mu odlikovanje. Slika je izložena u „velikoj gostionici“ da je može šira publika videti i diviti joj se. Cetinjanima se očigledno dopala, kao valjda i samom Knjazu, ali nije imao sredstava da je otkupi.¹⁴

Prije Prvog svjetskog rata, slika je „umnožavana kao dopisna karta u izdanju Glavne uprave pošte za Crnu Goru“.¹⁵

Da sliku, tj. motiv koji je na njoj iskorišten, simboličko vjenčanje sa morem sa svečano ukrašenog broda, knjaz Nikola nije zaboravio, potvrđuje činjenica da je poslije tog „boravka“ slike

¹⁴ Autor ovog članka ne može se oteti utisku da je upravo knjaz Nikola povodom oslobođenja Bara zapravo sliku naručio. Motiv - vjenčanje sa morem po ugledu na venecijanski običaj, mogao je predložiti ili sam slikar ili Knjaz, kojemu je to izuzetno odgovaralo, kako u istorijskom smislu tako i u aktuelnom trenutku, da taj izuzetno značajan događaj za Crnu Goru i naravno on lično, i na umjetnički način – tj. odgovarajućom slikom budu ovjekovječeni. Možda je očekivao da će poslije počasti koje je dobio autor sliku pokloniti.

Bilo kako bilo, izuzetna je šteta što ta verzija slike nije tada otkupljena i sačuvana na Dvoru.

¹⁵ Niko Martinović, nav. djelo. Stručnjaci će utvrditi, ali izgleda očigledno da su sa te navedene fotografije - dopisnice rađene razne uveličane kopije koje se nalaze u mnogim crnogorskim kućama. Kopija na platnu koja je poklonjena Veneciji upravo je urađena sa jedne takve razglednice, a ne sa originalne slike koji se čuva u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru, jer je ta sačuvana verzija slike I. Žmirića jako tamna sa teško prepoznatljivim i likovima i detaljima, uz to i oštećena.

na Cetinju, zapravo poslije skoro dvadeset godina, u svom romanu duždev brod smjestio u zetsko (crnogorsko) more i Ulcinj, i u jedno vjenčanje, ali ovog puta pravo, vjenčanje nasljednika dinastije Balšić, Balše III.

Divljenje Nikole I Petrovića prema raskošnom duždevom brodu i njegov opis u *Despi* mnogo je više od pukog teksta, deskriptivnog mjesta u romanu, koji kao činjenica poslije njegovog štampanja, postaje znan i trajan.

Slika *Vjenčanje Crne Gore sa morem* I. Žmirića, na kojoj je Knjaz protagonist koji sa pramca jedrenjaka skromnih oblika, veličine i ukrasa, crnogorskoj verziji duždevog „Bućintoro“ drži u ruci prsten pred njegovo bacanje u more kao znak simboličkog vjenčanja njegove zemlje sa tim morem, mnogo je više od slike - pukog muzejskog eksponata koji na zidu Muzeja zauzima svoje trajno mjesto.

To su dva svojevrsna dokumenta-svjedoci prošlog vremena u kojima su sažeta mediteranska obilježja ove zemlje, zapravo sublimirana sva njena vezanost za more, njena zavisnost od mora, i njena duboka privrženost svojem moru. Moru, neisrpnj snazi koja daje impuls životu i zemlji koju zapljuskuje. Moru koje hrani, povezuje. Moru koje oplemenjuje. Moru koje je, i nikad do kraja iskazana ljepota.

Dio mora i obale koji je stoljećima pripadao i danas pripada Crnoj Gori, mali su. Kao što je i geografski mala čitava Crna Gora.

Za nadati se, da će mediteranska Crna Gora biti odlučnije orjentisana ka moru, njegujući stare, naslijeđene i ukorijenjene tradicionalne vrijednosti i razvijati savremene vrijednosti na kojima počivaju sve pomorske zemlje našeg mediteranskog okruženja, kao ustalom i sve pomorske zemlje cijelog svijeta.

Mare ditat, rosa decorat (more obogaćuje, a ruža ukrašava).